

Загальносвітовий контекст освіти

Концепція громадянського виховання у шкільній практиці США

Олена ПЛАХОТНЮК,

аспірантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Проблема громадянського виховання і становлення особистості як громадянина, людини високої моральності стає найбільш значущою для сучасного суспільства. Інтеграція вітчизняної освіти у світовий освітній простір вимагає вивчення загальних основ соціальної взаємодії різних країн, накопиченого ними досвіду організації громадянського виховання, а також пошуку шляхів і способів його використання у вітчизняній системі освіти. У даному випадку ми звертаємося до педагогічного досвіду Сполучених Штатів Америки, оскільки кінець ХХ – початок ХХІ століття у США позначився помітним зростанням уваги уряду до розвитку громадянської освіти з наголосом насамперед на демократичній («цивілізаційній») освіті поряд з вихованням громадянина держави. Вивчення особливостей системи виховання громадянина США збагатить та певною мірою сприятиме переосмисленню традицій громадянського виховання в Україні.

Американське громадянознавство становить завершену систему, де є методика викладання з її акцентом на групових формах роботи в класі, під час якої діти повинні навчитися приймати узгоджені рішення, досягати консенсусу. Кінцева мета такої форми організації уроку – виробити терпимість (толерантність) до чужої точки зору, сформувати культуру діалогу, вміння знаходити компроміс, виробити навички безконфліктного, але при цьому продуктивного спілкування.

Окремих аспектів цієї проблеми торкалися К. Хен, Г. Фрейман, О. Дем'янчук, Г. Довгаль, О. Кошоп, О. Красильнікова, Т. Сайпулаєва, П. Хакер, М. Бренсон, Дж. Хоудж, Р. Нучіо, Д. Оуен, К. Паркер, Д. Равітч, Р. Сігел, Р. Броуді, Н. Юхимович, М. Хоскін. Однак поза межами їхніх досліджень залишилася проблема аналізу концепції громадянського виховання в шкільній практиці США.

Впровадження громадянської освіти в початкових та середніх загальноосвітніх школах було зумовлене потребою у вивченні законодавства. Дослідження К.Хена показали, що, починаючи з 1975 року, вивчення закону як предмета було введено до загального розкладу занять у більшості штатів. Спеціалісти та супервайзери (представники місцевих органів влади США. – *Авт.*) з вивчення закону зазначали, що цей предмет має бути пріоритетним у вивченні суспільних наук [10, с. 220–223]. Сьогодні ж вивчення закону як навчального курсу пропонується одним із предметів на вибір у державних школах більш як 20 штатів.

Завданням сучасної концепції громадянського виховання в державних та приватних школах США є насамперед надання учням знань з основ американської політичної системи, основоположних принципів американської демократії (Декларації незалежності, Положення про конфедерацію, Конституції США, Білля про права та інших документів). Їх ознайомлюють з особливостями юридичної системи США, вчать вирішувати суперечки та конфлікти цивілізованим шляхом. З огляду на поставлені завдання школи Сполучених Штатів зобов'язані виховувати громадянина своєї країни, який здатний відповідати за особисті дії, а також за справи своєї громади, держави і всього світу.

Показниками діяльності школи з виховання громадянина є:

- лідерство адміністративних представників (мета, група однодумців);
- співпраця з сім'ями, що проводиться відповідно до програми;
- оволодіння вчителями основ виховання громадянина (відповідні аспекти враховуються на уроках з різних предметів);
- цінності школи: повага, терпимість, честь;
- існування програм розвитку школи;
- високий рівень викладання іноземних мов;
- тісний взаємозв'язок шкіл з муніципальними радами та муніципальними округами;
- наявність широкого спектра літератури з виховання громадянина та особистості;

– проведення класних годин (зборів) у малих групах, кожною з яких керує дорослий лідер (чи шеф-старшокласник);

– існування завзятого колективу педагогів-одномумців;

– поєднання високого рівня академічності (навчання) та міцної системи виховної роботи [5, с. 4].

У навчанні та вихованні учнівської молоді в США демократичні цінності формально подаються в контексті викладання історії Сполучених Штатів Америки та у спеціальних курсах, присвячених Конституції США, системі державного управління, громадянській освіті, зокрема, таких: «Рання західна цивілізація» (6 клас), «Конституція США» та «Історія США з середини XIX століття до наших днів» (7 клас), «Географія і культура держав та народів світу» (8 клас), «Система державного управління США» та «Економіка як наука» (9 клас), «Всесвітня історія» (10 клас), «Історія США» та «Державні структури і політика США» (поглиблені курси, 11 клас), а також у програмах за вибором: «Європейська історія», «Америка в роки громадянської війни», «Вступ до релігієзнавства», «Психологія», «Афроамериканська історія», «Історія країн Азії», «Історія міжнародних відносин», «Вступ до юриспруденції» [там само]. Основи цих програм становлять знання про суспільство та людину, які допомагають школярам підготуватися до життя в сучасному суспільстві.

Учням пропонується засвоїти такі поняття, як «демократія», «демократичне суспільство», «демократична держава», «демократичні принципи» (участь в управлінні країною як основна функція громадянина в демократичному суспільстві); «рівність»; «політична терпимість»; «відповідальність перед народом»; «гласність»; «відвертість влади»; «регулярні, вільні, справедливі вибори»; «контроль за зловживанням владою»; «права людини»; «багатопартійність системи»; «влада закону»; «економічна свобода», що передбачає існування приватної власності; «громадянське суспільство», яке означає участь громадян у недержавних організаціях, існування профспілок, правозахисних організацій; незалежність видавництва, приватних шкіл [14, с. 79]. Як бачимо, провідною предметною галуззю громадянської освіти в школах США є політологія.

Але найважливішими уроками демократії, на думку О.Дем'янчук, є практичні заняття, починаючи з наймолодших класів, коли учні розробляють правила поведінки в школі, обирають учнівське управління класу і школи, визначають види навчальної та суспільно корисної діяльності, спілкуються з ровесниками в полікультурному середовищі, що складається з представників різних рас, національностей і віросповідань. Після подій 11 вересня 2001 року урядові органи США значно посилили увагу до громадянської освіти в навчальних закладах усіх рівнів. При цьому наголос було зроблено не на патріотичному вихованні як компоненті громадянської освіти, як очікувалось, а на толерантності до соціальних меншин і плюралізму релігій [2, с. 5].

Зазначимо, що завдяки введенню в останні роки XX століття в школах США нового предмета – «Громадянознавства» – учні 17–18 років показали хороші знання кримінального та громадянського законодавства (82%); загального громадянського права (80%); державних та місцевих органів влади (66%); знання теорії (43%); політичних партій (55%); знання структури та функцій уряду США (59%) [15, с. 47].

Західна методика викладання громадянознавства отримала назву «Cooperative Learning» («педагогіка співробітництва»). Дослідник Г.Довгаль зауважує, що цей термін має двояке тлумачення. Він був уведений у радянську педагогіку у 80-ті роки XX століття. Його основоположною ідеєю стала співпраця вчителя та учня. Американська концепція пропонує співпрацю учнів, а роль вчителя зводиться до того, що він передає свої повноваження групам, а групи вже відповідають за процес навчання [3, с. 3].

Зазвичай вивчення громадянознавства пов'язується з курсом державного апарату США (штату, місцевої спільноти). Школярі отримують інформацію про те, як працює політична система США, під час розгляду таких тем: «Як законопроект стає законом», «Система протидій у політиці», «Політичні партії», «Процедури виборів», «Конституція США» та «Біль про права». У 4–6 класах при вивченні організації місцевої спільноти учням пояснюють сутність таких цінностей, як сусідство, дружба, співпраця, без яких неможливі зв'язки і відносини в стінах школи та в рамках мікросоціуму. У середній школі їх змінюють конституційні принципи та політичні інститути – питання політики та політичної участі. У курсах історії та економічної теорії громадянська тематика простежується як важливий напрям у загальному контексті дисципліни. Велика увага громадянській відповідальності приділяється на уроках американської літератури.

Визнаючи важливість та актуальність проблеми виховання справжніх громадян, американські педагоги трактують соціальні дисципліни не як самоціль, а як шлях входження учнів у суспільне життя. Наприклад, школи Каліфорнії обрали історію як основний курс у циклі соціальних дисциплін. Але при цьому навчання тісно пов'язується з добром сучасного матеріалу та актуальних проблем для обговорення. Якщо обов'язковим предметом стає етнографія, то на уроках широко представлені різноманітні аспекти культурних та історичних особливостей народів, що населяють США [9].

Американські педагоги, стверджує Т.Сайпулаєва, велику увагу приділяють розвитку міжпредметних зв'язків. Традиційний розподіл освіти на окремі предмети (чи програми навчання) призводить до фрагментаризації навчального досвіду школярів, при цьому втрачається розуміння глобальних взаємозв'язків між різноманітними навчальними сферами та методами їх вивчення. За такого підходу головним у процесі навчання стає сам предмет, а не потреби та інтереси учнів. Міжпредметний підхід

дає можливість уникнути згаданої ситуації. Представники американських освітніх кіл вважають, що саме використання такого принципу є найбільш ефективним шляхом навчання громадянських навичок, критичного мислення, прийняття рішень, роботи в команді, співпраці тощо [6, с. 94–95].

Американські педагоги чітко усвідомлюють, що освіту можна використовувати як інструмент у вихованні особистості, яка ототожнює себе з певною ідеологією, територією чи національною ідеєю. Особливу увагу вчителі приділяють таким питанням, як роль громадянина в американському суспільстві; про що повинен пам'ятати учень, щоб стати справжнім громадянином країни з конституційно-демократичною формою управління. Юних американців переконують: для того, щоб справді бути громадянином своєї країни, треба знати історію своєї держави; пам'ятати, як працюють державні інститути; дотримуватися норм поведінки, що є характерними для вільного суспільства, побудованого на засадах терпимості, справедливості та правдивості його членів. Громадянин Сполучених Штатів повинен розвивати свої інтелектуальні здібності (вміння аналізувати та приймати рішення на основі аналізу проблеми), а також уміння донести до інших людей свою думку, вислухати і зрозуміти їх. Отже, американський громадянин повинен бути одночасно і патріотом, і критиком, зокрема щодо рішень та дій свого уряду [14, с. 80–81].

Важливою віхою в розвитку громадянської освіти США стало прийняття в 1997 році «Національних стандартів з громадянознавства та управління», розроблених Центром громадянської освіти за підтримки Департаменту освіти США. Прийняті стандарти не є обов'язковими, але служать як рекомендації для створення навчальних програм на місцях, що повністю узгоджується з американською традицією децентралізації освітньої сфери.

У документі вказано, якими вміннями та навичками варто оволодіти учням у сфері громадянської освіти по закінченню того чи іншого ступеня навчання (4-ті, 8-мі та 12-ті класи середньої загальноосвітньої школи). Стандарти охоплюють також питання й теми з інших соціальних та гуманітарних дисциплін: історії, літератури, географії, економіки. Крім того, щоб відповідати всім цим вимогам, учні повинні мати практичний досвід соціальних відносин у класі, школі, громаді, спрямований на набуття необхідних навичок участі в громадському житті. Практичне призначення цього документа полягає насамперед у тому, щоб бути важливим додатковим ресурсом для розробки підручників, програм та системи оцінювання [12].

Важливою, на наш погляд, є характеристика шкільних програм з громадянознавства, які поділяються на офіційні (формальні) та неофіційні (додаткові). Зупинимось на аналізі офіційних програм. За освітніми стандартами США, формальні програми з громадянознавства мають забезпечити реалістичне розуміння учнями громадського життя, політики

та структури уряду країни. Тому вони ознайомлюють учнів із конституціями кожного штату, оскільки відповідні документи є головним критерієм в оцінці діяльності американського уряду. Отже, школярі мають можливість порівняти особливості власної політичної системи з іншими такими системами в світі. Належне громадянське виховання дає можливість усвідомити, як і чому безпека, якість життя та економічна позиція кожного індивіда пов'язані з відповідними аспектами в сусідніх країнах, а також з регіональними та міжнародними організаціями [8, с. 8].

Перелік завдань офіційних шкільних програм громадянського виховання у США передбачає:

1) виховання інформованих та компетентних громадян, які володіють ґрунтовними знаннями з історії американської демократії; розуміють, усвідомлюють та здатні до збору інформації, спроможні критично мислити і вступати в діалог з іншими;

2) участь у громадянській діяльності країни;

3) участь у політичній діяльності для досягнення загальних цілей (групові форми розв'язання проблем, громадські виступи, протести, голосування);

4) виховання громадян, які є носіями таких моральних та громадянських рис характеру: турбота про добробут інших, суспільна відповідальність, толерантність [19, с. 1–2].

У виховному процесі громадянознавчого спрямування основний акцент робиться на правах та обов'язках громадян конституційної демократії. У Декларації незалежності, яка, на думку багатьох, є розширеною преамбулою Конституції Сполучених Штатів Америки, йдеться про те, що обов'язком урядів є забезпечення прав громадян. Існує велика кількість класифікацій прав громадянина, проте звернімося до найбільш досконалої з них:

– особисті права: свобода думки, свобода проживання, руху і подорожі;

– політичні права: свобода слова, а також право голосу та право перебувати на державних громадських посадах;

– економічні права: право на придбання, використання й обмін приватної власності, право обирати та змінювати напрям професійної діяльності;

– право бути членом трудової спілки або професійної організації; право вести власний бізнес, отримувати авторське право чи патент; право укласти законні контракти [8, с. 8].

Учителі пояснюють учням, що лише незначну частину перерахованих вище прав можна вважати абсолютною, оскільки деякі права можуть вступати в конфлікт між собою або протистояти інтересам зацікавлених сторін, а тому нерідко потребують розумних обмежень. Так у школярів виховується почуття обережності, поміркованості та розсудливості у прийнятті важливих та обґрунтованих рішень [там само, с. 9].

Програми громадянознавчих дисциплін не обминають і питання обов'язків громадян конституційної демократії. Розуміння важливості індиві-

дуальних прав завжди супроводжується оцінкою особистих і громадянських обов'язків. Учням пояснюють: для того, щоб американська демократія процвітала, їм необхідно з особливою відповідальністю виконувати особисті і громадянські обов'язки, які є запорукою існування вільного та справедливого суспільства. До таких обов'язків належать:

– особисті: турбота про себе; підтримка своєї сім'ї; догляд, навчання та виховання своїх дітей; відповідальність за наслідки своїх дій; дотримання моральних принципів; врахування прав та інтересів інших; дотримання норм громадянської поведінки;

– громадянські: законслухняність; проінформованість та уважність до громадських справ; сплата податків; голосування; служба у Збройних силах (для осіб чоловічої статі); моніторинг дій політичних діячів та урядових органів влади і прийняття відповідних заходів у разі невиконання ними своїх обов'язків; виконання суспільно корисних справ [там само].

Отримуючи такі знання, школярі чітко усвідомлюють, що права та обов'язки громадянина взаємопов'язані. Почуття особистої відповідальності та громадянського обов'язку є передумовою успішного існування країни.

Крім офіційних шкільних навчальних програм з громадянознавства, поширеними є ще й додаткові. Додаткові навчальні програми передбачають оволодіння учнями такими навичками, як управління шкільною громадою, створення сприятливих взаємовідносин між її членами та участь у позашкільних видах діяльності. Такі програми складаються відповідно до демократичних цінностей та принципів. Від педагогів вимагається прояв не лише позитивних особистих якостей, а й публічних. Адже в американському суспільстві особистий фактор є невід'ємною частиною громадського життя. Позитивний моральний клімат школи досягається завдяки чесній поведінці учнів, їхній повазі до прав та гідності інших людей.

Огляд громадянського виховання в США засвідчує позитивний ефект використання додаткових навчально-виховних програм у практиці шкіл. Учні, які залучаються до них, є мотивованішими у виборі на пряму подальшої освіти, впевненішими в собі та виявляють найкращі якості лідера. Таке «виховне середовище школи», на думку М.Бренсон, є важливим захисним фактором майбутнього життя молоді [там само].

Додаткові навчально-виховні програми громадянського спрямування досить поширені на території Сполучених Штатів Америки. Деякі види діяльності (уявні вибори, підліткові суди, День історії) стали регіональними, а подекуди навіть національними подіями. За такими проектами – титанічна праця об'єднань громадян, їхня взаємодія і взаємопідтримка. До цих об'єднань, за свідченням О.Ковтонюка, входять люди, які мають різне походження, соціальний стан, але вони єдині у своїх намаганнях зробити свою країну кращою, безпечнішою та гостиннішою [1, с. 12].

Запровадження відповідних додаткових проєктів до шкільного розкладу занять допомагає учням оволодіти різноманітними дослідницькими та комунікативними навичками, навичками усвідомленого планування своїх дій та групової роботи, посилити їхнє відчуття необхідності як членів єдиного суспільства [13, с. 3].

На наш погляд, доцільним є аналіз найголовніших неофіційних програм з громадянознавства, які з успіхом функціонують у системі виховання шкільної освіти США. Дві національні програми, розроблені Центром громадянської освіти, залучають до співпраці більш як 26 мільйонів учнів. Проєкт «Ми – люди... Громадянин і Конституція» заохочує учнів брати участь у законодавчих слуханнях з конституційних питань, а «Громадянин» навчає їх виділяти, досліджувати та шукати шляхи розв'язання проблем, які виникають на регіональному рівні. Обидва проєкти не лише дають змогу школярам налагодити прямий контакт з урядом на всіх рівнях та організаціями в громадянському суспільстві, а й мають багато інших позитивних наслідків.

Проєкт «Громадянин» вчить учнів на основі власних спостережень впливати на громадську політику. Учні працюють разом, щоб створити свій варіант громадської політики. Для цього їм необхідно здійснити шість кроків:

- визначити проблеми в галузі громадської політики у своїй громаді;
- провести голосування щодо вибору проблеми, яка вивчатиметься всім класом;
- провести дослідження та зібрати інформацію;
- розробити проєкт, що охоплює обговорення проблеми, оцінку альтернативних підходів, план дій;
- представити або захистити цей проєкт на своєрідному арбітражі. Членами арбітражу обираються впливові представники локальної громади, які ставлять запитання учням, щоб дати їм змогу продемонструвати їхнє завдання громадської політики. Такі змагання проводяться на локальному, середньому та національному рівнях;
- узагальнити набутий досвід.

Прикладами проблем громадської політики можуть бути питання підтримки притулків для сиріт, створення гарячих ліній для жертв дитячого насильства, заснування молодіжних клубів тощо [7, с. 4–5].

Проєкт «Громадянин» дає змогу розвивати такі основоположні якості американського громадянина, як індивідуальна відповідальність, самодисциплінованість, люб'язність, сміливість, повага до прав інших національностей, чесність, відвертість, наполегливість, співчуття, патріотизм, критичне мислення, вміння вести переговори та знаходити компроміс [16, с. 6].

В американській педагогічній літературі побутує думка, що саме цей проєкт є втіленням найкращої моделі громадянського виховання. Зазначимо, що більш як 60 країн світу широко користуються ним та ввели до основного розкладу занять. Проєкт «Гро-

мадянин» також вважається зразковою програмою служіння на користь суспільству. Про це свідчать дані, наведені Незалежною спілкою громадянсько-го виховання за період 1990–2000 років.

Проект «Ми – люди...» фокусує свою увагу на розвитку учнівського розуміння фундаментальних цінностей та принципів американської конституційно-демократичної держави, на вивчені історії та її впливу на сьогоднішній день. В основі програми – використання інтерактивної технології, що покликана залучати школярів до співпраці у вирішенні важливих конституційних питань. За такої організації праці важливими є здобутки кожного учня. За даними досліджень, результатом є досягнення дуже високого рівня академічної успішності школярів.

Проект розвиває такі якості особистості, як впевненість у собі та толерантність у ставленні до інших. Більше того, він спонукає учнів до активнішої участі в політичному житті своєї країни [там само, с. 5].

Ще одне дослідження провів у 1993 році професор Р.Броді зі Стенфордського університету щодо впливу наслідків проекту «Ми – люди...» та громадянського виховання у державних та приватних школах на формування політичних поглядів молоді. Його дослідження стосувалося концепції «політичної толерантності». Термін «політична толерантність» визначає рівень поваги кожного громадянина до політичних та громадських свобод усіх людей у суспільстві, зокрема й тих, чий ідеї є неприйнятними. Це концепція, що уособлює цінності, які є звичними для конституційної демократії [8, с. 10].

Результати дослідження Р.Броді свідчать, що учні, які ознайомилися з курсами громадянознавства, структури уряду та американської історії, є носіями більшої «політичної толерантності», ніж будь-який середній американець [там само].

У США зі школами активно співпрацює Центр громадянської освіти Стенфордського університету. Центр спеціалізується на роботі з підлітками-правопорушниками. Для них був створений особливий посібник «Граї за правилами». Він дає змогу дітям самостійно оцінити власні дії, подолати крок за кроком конфлікт із суспільством і поступово в ньому соціалізуватися. У межах цієї програми центр навчає працювати з підлітками-правопорушниками не тільки вчителів, а й поліцейських, з якими проводяться тренінги [1, с. 3].

Для того, щоб виявити творчі здібності підлітків-правопорушників, був створений інший проект, що отримав назву «Написання творчих робіт» («Writing Our Stories»). За ним дітей навчають писати вірші, есе, твори з проблем, які їх цікавлять. За підсумками такої роботи друкуються збірки творів та проводяться літературні вечори. Зі слів Г.Фреймана, «сам процес навчання і творчої роботи посилює позитивне спілкування та полегшує соціалізацію у суспільстві» [там само, с. 13].

Ще одним напрямом виховання громадянина є спеціальний проект «Підлітковий суд» (Teen Court), де реалізується делегування школярам можливості самим вести суди під наглядом судді та дорослих. У такі суди дозволяється йти малолітнім правопорушникам, які вперше вчинили незначне правопорушення. Для проведення судового засідання учні відвідують навчальні семінари, де вчать добирати аргументи на захист і для обвинувачення. Процес розгляду справи відбувається лише з письмового дозволу особи, яка порушила норми закону. У залі суду винуватці обов'язково повинні вибачитись перед батьками. Як засвідчує Н.Юхимович, «нерідко ровесники дають суворіші покарання, аніж справжні судді, однак порушник сприймає їх нормально, бо не порушується кримінальна справа» [там само, с. 12].

На думку Т.Сайпулаєвої, не лише школа, а й позашкільне середовище сприяє вихованню гідного громадянина. Це й повага до американського прапора, який можна побачити всюди, і відзначення національних свят – Дня незалежності, Дня прапора, Дня пам'яті, Дня Конституції, і ставлення до трьох документів – Конституції США, Білля про права та Декларації незалежності, що зберігаються в Національному архіві у Вашингтоні, як до найвеличніших національних досягнень. Усе це не може не виховувати в юних американців шанобливого ставлення до громадянськості та законності у своїй країні [6, с. 95].

Виховну функцію відіграють і лінійки, що проводяться щопонеділка перед початком занять. На них учнівська молодь складає урочисту обіцянку державному прапору, принципам свободи і демократії, що має сприяти усвідомленню почуття громадянина великої держави, гордості за свою країну, сучасні її досягнення [4, с. 26].

Завдяки співпраці вчителів, істориків, акторів, режисерів у межах проекту «Жива історія» під Бірмінгемом (штат Алабама) в місті Монтевелло був створений музей «Американське село». Тут готуються сценарії вистав, які мають навчально-виховний характер. У музеї створено декорації для проведення вуличних театральних спектаклів на патріотичні теми з історії Америки. До вистав залучаються діти, які грають ролі то членів першоконгресу США, що ухвалив Декларацію про незалежність, то вояків армії Дж. Вашингтона, то громадян, які починають боротьбу за незалежність проти Великобританії. Відомо, що за один день у цей музей, який функціонує щодня, приїжджає кілька класів [1, с. 13].

Проте, незважаючи на давність традиції викладання громадянознавчих дисциплін у початкових та середніх загальноосвітніх школах, існують переконливі докази того, що майже третині американської молоді бракує знань, підходів і навичок, щоб вважатися відповідальними громадянами конституційно-демократичної держави. Як стверджують Р.Сігел та М.Хоскін, значний відсоток стар-

шокласників не володіє ґрунтовними знаннями про установи, принципи та процеси управління у США. Зазвичай вони мають неглибокі або поверхові знання таких концептуальних термінів, як конституціоналізм, республіканізм, демократизм чи федералізм [18, с. 155]. І, нарешті, більшість 17-річних американських підлітків не в змозі правильно відповісти на запитання про основні події в конституційній історії США [11, с. 55–58]. Тому педагоги та науковці Сполучених Штатів шукають нові шляхи для поліпшення викладання громадянської освіти в школі. Дж. Хоудж, сучасний американський дослідник з питань громадянського виховання в школі, висуває такі пропозиції:

- збільшити кількість навчальних громадянсько-знавчих курсів і дати більше часу для виконання домашніх завдань;
- застосовувати на уроках метод аналізу суспільних проблем або спірних питань і сприяти відкритому та вільному обміну ідеями;
- систематично вивчати історію та правознавство;
- заохочувати учнів до участі у позашкільних заходах;
- прагнути до створення демократичного шкільного клімату;
- залучати зовнішніх консультантів до співпраці зі школою.

Усе це, на думку автора, сприятиме розвитку демократичних громадянських позицій і цінностей, критичного мислення та громадянських стосунків між учнями. Крім того, зауважує Дж. Хоудж, громадянське виховання в школі є важливим чинником «виживання» конституційної демократії в країні [там само, с. 2–3].

Отже, школа у Сполучених Штатах Америки розглядається як єдина установа, що забезпечує систематичне виховання відповідальних громадян. Навчально-виховний процес спрямований на розвиток когнітивних аспектів громадянських навичок: оволодіння знаннями політичного та громадянсько-знавчого характеру, розвиток критичного мислення і самосвідомості. Школа є своєрідною «сім'єю», де молодь навчається взаємодіяти та співпрацювати. Шкільне середовище допомагає не лише поліпшити учнівські громадянські знання, навички та бажання добровільно допомагати, а й зміцнити зв'язки з політичними, економічними, релігійними інститутами і родиною.

Література

1. «... Вражає рівень любові до Батьківщини і гордості за неї...» // Вісник програм шкільних обмінів. – 2003. – №5. – С. 10–13.
2. Дем'янчук О.П. Теорія та практика громадянської освіти: світовий досвід. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/NZ/NZV19_2001_polityk/11_demyanchuk_op.pdf.
3. Довгаль Г. Зарубежный опыт. Гражданами не рождаются. – Режим доступу: <http://www.ug.ru/d.50/pg10/htm>.
4. Кошопан О. Громадянське виховання учнівської молоді в США // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С. 24–27.
5. Красильникова Е. Моя община, мой штат, моя страна // Граждановедение. – 2002. – №32. – С. 4.
6. Сайпулаева Т.Ю. Содержание и методы гражданского образования в США // Педагогика. – 2002. – №5. – С. 91–96.
7. Хакер П. Формування громадянина – питання часу // Вісник програм шкільних обмінів. – 2003. – №5. – С. 3–5.
8. Branson M. The Role of Civic Education. – Режим доступу: http://www.civiced.org/papers/articles_role.htm.
9. Educating the Democratic Mind. N.Y., 1996. – 381 p.
10. Hahn C. The Status of Law-Related Education in Public Schools of the United States: Another Look // Social Education. – 1985. – №49. – P. 220–223.
11. Hoge J. Civic Education in Schools. – Режим доступу: <http://www.ericdigests.org/pre-9210/civic.htm>.
12. National Standards for Civic and Government, 1994. – 179 p.
13. Nuccio R. Promoting Civic Behaviour Through Civic Education. – Режим доступу: <http://www.civiced.org/pdfs/PromotingCivicBehaviour.pdf>.
14. Parker C. Teaching Democracy. N.Y. – P. 79–83.
15. Prospects, vol. XXVI, №4, December 1996. – P. 625–781.
16. Quigley C. Civic Education, Character Development, and Safe and Healthy Learning Environments in Schools. – Режим доступу: <http://www.civiced.org/>
17. Ravitch D., Chester E., Finn Jr. What Do Our 17 year-olds Know? A Report on the First National Assessment of History and Literature. New York: Harper & Row, 1988. – 320 p.
18. Sigel R., Hoskin M. The Political Involvement of Adolescents. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1981. – 356 p.
19. Trust for Representative Democracy. The Civic Mission of Schools. – Режим доступу: <http://www.ncsl.org/public/trust/CivicMissionExecSum.htm>.

Анотації

У статті здійснено аналіз теоретичного аспекту громадянського виховання учнівської молоді у США, визначено головні завдання та місце концепції громадянського виховання в навчально-виховних програмах, висвітлено конкретні підходи до здійснення відповідної стратегії в системі сучасної шкільної освіти США.

В статті осуществлен анализ теоретического аспекта гражданского воспитания ученической молодежи в США, определены главные задачи и место концепции гражданского воспитания в учебно-воспитательных программах, отражены конкретные подходы к осуществлению соответствующей стратегии в системе современного школьного образования США.

The article analyses the theoretical aspects of school civic education in the USA, determines the main tasks and the place of the concept of civic education in educational programs, represents specific approaches to implementation of the corresponding strategy into the system of modern school education in the USA.